

Пропозиції
до проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України
щодо оперативності кримінального провадження з дотримання
міжнародних стандартів та принципу верховенства права»
*(реєстр. № 11039 від 26.02.2024 р.)**

Метою законопроекту є «підвищення оперативності кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів, прав та інтересів сторін кримінального провадження та принципу верховенства права».

Для цього в законопроекті пропонується: внести зміни до частини десятої статті 35 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), відповідно до яких передбачити, що після зміни складу суду розгляд кримінального провадження *продовжується*, за винятком випадків, передбачених КПК України; внести зміни до частин першої та другої статті 319 «Незмінність складу суду» КПК України, згідно з якими судовий розгляд у випадку заміни судді *продовжується*, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті, тощо.

З огляду на викладені в законопроекті пропозиції, вважаємо за доцільне відзначити такі ризики його положень.

Насамперед, слід зауважити, що будь-які зміни до кримінального процесуального закону потребують ґрунтовного аналізу судової практики застосування норм, які пропонується змінити, проблем, що виникають у правозастосуванні, а прогноз соціально-економічних та інших наслідків законодавчих змін має бути науково обґрунтованим.

У пояснювальній записці до законопроекту є посилання на Комплексний стратегічний план реформування *органів правопорядку* як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки і на *проект* Плану заходів, розроблених на виконання цього стратегічного плану, серед пропозицій якого відсутні заходи, пов'язані із заміною суддів під час кримінального провадження. Тож належне обґрунтування доцільності кардинальної зміни концепції незмінності складу суду в кримінальному провадженні у згаданій пояснювальній записці *не наведено*.

Правило щодо незмінності складу суду, окрім того, що належить до загальних положень судового розгляду в кримінальному провадженні, віднесено до загальноправових статусних принципів правового статусу суддів. Незмінність складу суду розглядається як процесуальний компонент (процесуальна складова) загальноправового конституційного принципу незмінюваності суддів.

Відповідно до частини першої статті 23 «Безпосередність дослідження показань, речей і документів» КПК України суд досліджує докази безпосередньо. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК України (частина друга статті 23 КПК України). Таким чином, запропоновані законопроектом зміни створюють ризик колізії із

такою засадою кримінального провадження, як безпосередність дослідження судом показань, речей і документів, оскільки законопроект трансформує виняток щодо збереження доказів, які були досліджені під час судового розгляду до заміни судді, їх доказового значення та можливості бути використаними для обґрунтування судових рішень (як визначено частиною другою статті 319 КПК України) у правило.

За відсутності правил незмінності складу суду втрачає сенс регламентація порядку та способу проведення процесуальних дій пізнавальної спрямованості під час судового розгляду. Окрім того, вимоги про безперервність судового розгляду зорієнтовані на незмінний склад суду. Незмінність складу суду є проявом дії засад безпосередності дослідження та вільної оцінки доказів. Вимоги статті 23 КПК України про безпосередність дослідження судом доказів не можуть бути виконані, якщо склад суду є непостійним, мінливим.

КПК України (стаття 94) закріплено принцип вільної оцінки доказів у кримінальному судочинстві, згідно з яким слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили. Зміна загального правила, передбаченого частиною першою статті 319 КПК України, становить ризик колізії із принципом вільної оцінки доказів, зокрема щодо дотримання суддями умов всебічного та повного дослідження всіх обставин кримінального провадження.

У цілому, запропоновані законопроектом зміни дозволяють стверджувати, що встановлення загального правила щодо продовження судового розгляду після зміни складу суду передбачає перевагу принципу процесуальної економії над засадами безпосередності дослідження доказів і вільної оцінки доказів. Згідно з позицією, сформульованою в ухвалі Верховного Суду від 24 травня 2021 року у справі № 9901/20/21, принцип процесуальної економії спрямований, у першу чергу, на пришвидшення розгляду справи та зменшення судових витрат¹.

Відповідно до положень, викладених у постанові Верховного Суду (Другої судової палати Касаційного кримінального суду) від 16 січня 2020 року у справі № 301/2285/16-к, безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу закону про дослідження ним усіх зібраних у конкретному кримінальному провадженні доказів шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експерта, огляду речових доказів, оголошення документів, відтворення звукозапису й відеозапису тощо. Ця засада кримінального судочинства має значення для повного з'ясування обставин кримінального провадження та його об'єктивного вирішення. Безпосередність сприйняття доказів дає змогу суду належним чином дослідити й перевірити як кожний доказ окремо, так і у взаємозв'язку з іншими доказами, здійснити їх оцінку за критеріями,

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97149903>

визначеними в частині першій статті 94 КПК України, і сформувати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження².

Відповідно до частини першої статті 7 КПК України зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження. Враховуючи вищенаведене, доцільно зазначити, що принцип процесуальної економії повинен поступатися у випадку колізії з такими засадами кримінального провадження, як безпосередність дослідження доказів та вільна оцінка доказів.

Також запропоновані законопроектom зміни ставлять під сумнів доцільність інституту запасного судді (стаття 320 КПК України). Введення у вітчизняний кримінальний процес такого суб'єкта, як запасний суддя має на меті забезпечити здійснення судочинства в конкретній кримінальній справі від невинного затягування судового розгляду, обмеження прав та законних інтересів заінтересованих осіб. Залучення до участі в кримінальному провадженні запасного судді забезпечує реалізацію ідеї процесуальної економії, яка не просто виконує функцію математичного зменшення витрат, а передусім їх раціоналізації з метою підвищення ефективності процесу³.

Також варто приділити увагу проблематиці практичної реалізації частини другої статті 319 КПК України. Так, Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 753/17740/16-к⁴ призначив новий розгляд у суді першої інстанції, оскільки місцевий суд після заміни суддів у колегії не розпочав судовий розгляд спочатку. Після зміни у складі колегії суддів сторона захисту наполягала на тому, щоб розпочати судовий розгляд спочатку, про що суд постановив усну ухвалу, яку було занесено до журналу судового засідання. У зв'язку з таким рішенням суд оголосив перерву, проте всупереч прийнятому рішенням під час наступного засідання фактично продовжив розгляд, перейшовши до допиту свідків. Апеляційний суд, перевібивши доводи, наведені в апеляційних скаргах сторони захисту, та дійшовши висновку, що допущені судом першої інстанції порушення вимог статті 319 КПК України не є підставою для скасування вироку місцевого суду, навів в ухвалі необґрунтовані й суперечливі мотиви⁵. Важливо відзначити, що у випадку зміни загального правила, передбаченого частиною десятою статті 35 і частиною першою статті 319 КПК України щодо проведення судового розгляду спочатку після зміни складу суду, може виникнути ризик збільшення випадків неврахування судами бажання сторін кримінального провадження, потерпілого щодо нового проведення процесуальних дій, які вже були здійсненні судом до заміни судді.

² Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 16 січня 2020 року у справі № 301/2285/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87000851>

³ Оксютa Т.Г. Процесуальний статус запасного судді у судовому провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/4df/dis_Oksyuta%20T.G..pdf

⁴ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 24 листопада 2020 року у справі № 753/17740/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93171458>

⁵ Там само.

Окрім того, необхідно відмітити, що кримінальному провадженню європейських країн також відоме поняття «незмінності складу суду». На відміну від вітчизняної регламентації правил незмінності складу суду, Кримінальні процесуальні кодекси деяких держав (Болгарія, Латвія, Румунія) не встановлюють навіть винятків із цього загального положення судового розгляду. Також для зарубіжних країн властивий інститут запасного судді (Естонія, Словаччина, Латвія тощо).

Підсумовуючи, слід зазначити, що оперативність судового провадження, яка названа метою цього законопроекту, не повинна стати антигарантією і створювати перешкоди для дотримання інших принципів кримінального провадження. У чинному КПК України (зокрема й у самій статті 319) достатньо правових механізмів для забезпечення виконання завдань кримінального провадження, зокрема і швидкого, повного та неупередженого судового розгляду.

Також пункт 2 розділу II проекту потребує конкретизації в частині доручення Кабінету Міністрів України щодо переліку нормативно-правових актів, що потребуватимуть змін (відповідно до вимог частини 8 статті 90 Регламенту Верховної Ради України).

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*